

ANOMIE, INFRAȚIONALITATE ȘI DELINCVENȚĂ ÎN ROMÂNIA POST-REVOLUȚIONARĂ

Între anomie și delincvență există — o știm cu toții — o relație de determinare precisă. Nu credem că are rost, acum, aici, să intrăm în detalii conceptuale. Mai nimerit ni se pare să abordăm această chestiune fenomenologic, pentru că în acest chip am putea depista unele particularități ale cazului românesc cu relevanță sociologică. Anomia și delincvența au cunoscut în istoria recentă a României forme de manifestare diferite. A identifica aceste forme și a marca etapele lor sunt, chestiuni sociologice arzătoare. În acest sens, vă propunem, ca bază a discuțiilor, următoarele trei etape: 1. situația de dinainte de decembrie 1989, 2. situația post-totalitară (anii 1990 și 1991, anul 1992 fiind un an — să-i zicem așa — de graniță) și, în fine 3. situația prezentă. În fiecare din aceste etape credem că putem găsi caracteristici ireductibile ale fenomenului.

1. Situația de dinainte de decembrie 1989

Reconstituirea sociologică a delincvenței și a fenomenului anomic adiacent, considerăm că trebuie să pornească de la doi parametri, paradoxali în aparențele lor, dar în fapt complementari. Expresivitatea lor sociologică se dezvoltă abia atunci când sunt puși în relație.

Avem în vedere, mai întâi, *tabuizarea* fenomenului infrațional. Lipsa informațiilor oficiale privind criminalitatea (regula) sau trucarea lor propagandistică (excepția) țineau de un *trompe l'oeil* ideologic, pe considerentul că o realitate neagreată era desființată prin omisiune sau prin adulcorare. Dintre toate fenomenele sociale indezirabile, delincvența era de departe cea mai inconfortantă: ideologia comunistă o conota *politic* și o valoriza ca atare. Discursul triumfalist și sentențios, prin care — cum spunea un coleg de-al nostru — oamenii erau „condamnați la fericire”, era stânjenit de delincvență în chiar argumentele sale; dacă totuși trebuia să fie recunoscută, delincvența era descrisă ca având un caracter accidental, periferic, total nereprezentativ pentru societatea românească. Se petrecea — am putea spune — o refulare a delincvenței printr-un mecanism politic pe cât de rudimentar pe atât de simptomatic (dacă am accepta sintagma de „inconștient ideologic”, pentru care am putea găsi destule argumente, inclusiv cel de față, lucrurile s-ar putea psihanaliza, cu rezultate — am impresia — spectaculoase).

Dacă această tabuizare acționa primitiv, mecanic la suprafață, dedesubt, în realitatea socială profundă, acționa cu totul altceva: un *aparatură normativă* cumplit și, mai ales, un *aparatură represivă* de temut, ambele mobilizate la extrem, în stare de alertă, de război cu un „dușman” pe care, iată, nu-l minimalizau deloc, dimpotrivă, îl supraevaluau. Este, acesta,

cel de-al doilea parametru. Normativul și executivul sunt strâns legate : pe de o parte, se produc criminalizări ale unor fapte fără relevanță penală (trecerea frauduloasă a frontierei, deținerea de valută, avertul etc.) și înăsprirea pedepselor (sacrosancta pedeapsă capitală este doar un exemplu), pe de altă parte, un aparat pe măsură (miliție, procuratură, securitate) „veghează” la respectarea legii penale, adesea cu o cerbie care-l autonomiza. Lăsăm deocamdată la o parte „scurteircuitările” pe care le reprezentau decretele de amnistie și de grațiere, pentru că ele nu infirmău câtuși de puțin existența acestei rețele coercitive (dimpotrivă, confirmău autoritatea discreționară a acesteia, chiar dacă — propagandistic — accentul cădea pe „umanismul socialist” al aparatului normativ-represiv). Existența acestei rețele n-ar fi însemnat însă mare lucru dacă ea n-ar fi avut o manieră proprie de a se face simțită în societate, manieră pe care am putea s-o numim *prezumția de culpabilitate* : departe de a reprezenta o protecție, acest aparat reprezenta o amenințare asupra cetățeanului. Mesajul pe care aparatul represiv îl transmitea societății era acela că orice om era un criminal încă nedescoperit. Asupra oricui plana suspiciunea de vinovăție. Evident, perioada comunistă nu a fost egală în această privință, într-o primă fază această manieră era afișată și practică cinic, ulterior ea a fost mai estompată, dar, una peste alta, ea nu a fost niciodată complet desființată ; e suficient să ne amintim „starea de război” — cu patrule de miliție, armată, gărzi paramilitare pe străzile Bucureștiului — în lunile noiembrie și decembrie 1989 (începând cu ultimul congres al P.C.R.) pentru a avea imaginea deplină a prezumției de vinovăție generalizate ; ea se alimenta în primul rând din prezumția de infidelitate și, din acest punct de vedere, inducția culpabilității era sensibil ușurată, căci fiecare se simțea — cum se spune — „cu musca pe căciulă” ; dacă adăugăm la aceasta și faptul, deloc minor, că ecuația existenței cotidiene presupunea frecvent soluții evasiilegale pentru o mare parte a societății, pentru că „statul de drept” comunist rămânea suspendat în utopie, inaplicabil, atunci avem concluzia unui șantaj de proporții extraordinare.

Cei doi parametri definesc, credem, destul de bine situația aparent antagonică : pe de o parte, oficial, declarativ, criminalitatea „nu există” pe de altă parte, în practica represivă, ea era recunoscută ca generalizată și omniprezentă. În această tensiune am putea găsi, bănuiesc, expresia unei anomii devastatoare, acționând insidios, perfid. Cu alte cuvinte, valorile propuse, cele oficiale, erau percepute social ca fiind false, ca pseudovalori sau — în cazul „cel mai bun” — ca valori „cu înlocuitori” și, în consecință, erau complet inaderente individual și social. Asumarea lor era re/simțită ca alienantă. Cu toate acestea, comportamentele publice, oficiale erau sever canonizate în „spiritul” acestor ersatz-uri : formal, funcționau niște rituri comportamentale imposibil de eludat. Între interioritate și exterioritate, între informal și formal se căseau niște hăuri de netrecut. În sfera publică, societatea era strict comportamentistă. A reliefa însă doar ipocrizia comportamentală, fără a sublinia sindromul concentraționar care o făcea — la rigoare — posibilă, nu ar fi exact : societatea românească era mult prea închisă și mult păzită, mult suspectată și mult prea rău-tratată pentru a nu dezvolta în ansamblul ei, pandemic, acest sindrom. Între aceste repere, a căror relevanță sociologică merită încă cercetată, se înscrie fenomenul anomic din România totalitară.

2. Situația post-revoluționară

Logica spune că o astfel de pandemie nu se poate rezolva dintr-o dată. Cu toate acestea, manifestările sociale din 1990 și 1991 par să infirme orice ipoteză a anomiei. Mai mult încă, normativul, nomos-ul, pare să fie definitoriu pentru societatea românească în această primă etapă. Există, s-ar părea, leacuri miraculoase pentru bolile unei societăți. Problema este dacă însănătoșirea este reală, definitivă, sau dacă asistăm doar la o suspendare, maladia fiind recurentă. Judecând după prezent, ultima alternativă pare mai probabilă. Dar să nu anticipăm. Fenomenul, chiar al unei însănătoșiri temporare, ni se pare oricum foarte important.

Din acest punct de vedere, credem că iarăși trebuie să avem în vedere două planuri, care de data aceasta apar inversate, dar care fatalmente în cele din urmă se întrepătrund. Mai întâi ar fi emergența unui nomos tutelar extrem de puternic, exprimându-se într-o manieră fundamentalistă: oamenii știu deodată tot ceea ce trebuie și tot ceea ce nu trebuie, tot ceea ce merită și tot ceea ce nu merită, tot ceea ce se cuvine și tot ceea ce nu se cuvine, cred sincer și strașnic, nu au nici o incertitudine. Vacuumului axiologic de dinainte i-a luat locul o axiologie imperativă și ultimativă. Făcând abstracție deocamdată că aici se confruntă două seturi de valori, reținem doar acest tropism valoric într-o lume ce părea moartă. De la dezertarea existentă mai înainte s-a trecut la un angajament fără fisură. Din deruta și amorțeala anterioare s-a ajuns brusc la un partizanat valoric furibund. Lumea abulică, depresivă a devenit energică, militantă.

Desigur, în aceste condiții este riscant de vorbit de anomie. Și totuși, credem că putem vorbi de o anomie prin exces nomic, prin exces de pleoarie. Nomosul presupune o raționalitate, un echilibru, o așezare socială, aspecte intruabile în societatea postcomunistă, omisiuni care introduc obligatoriu un factor de scepticism în a-l recunoaște ad litteram. S-ar putea spune că totul era prea entuziast — atât în pozitiv cât și în negativ — pentru a putea dura. Anomia acelei perioade a fost deci mai degrabă o anti-nomie care a dus la consumarea rapidă a energiilor puse în slujba câte unui nomos. O anomie potențială, latentă.

Cu toate aceste rezerve, indicatorii clasici ai anomiei (sinuciderea bunăoară) indică un nivel extrem de scăzut al acesteia. Faptul este paradoxal (aparent) dacă îl raportăm la celălalt plan, planul juridic. Aici se produc fenomene inverse, de reducere a impactului social, cu un efect „anomic”. Ne gândeam în primul rând la relaxarea mecanismelor coercitive, care atinge câteodată pragul anomiei instituționale (revoltele deținuților sunt semnificative), dar și la diminuările penologice (aparitia cauțiunii, disparitia pedepsei capitale, reducerea unor sancțiuni punitive) și, desigur, la decriminalizările petrecute (avort, trecerea „frauduloasă” a frontierei, propagandă împotriva orânduirii socialiste). Toate acestea nu au avut însă inițial un efect anomie în plan social. Juridicul și judiciarul rămăneau cumva exterioare metabolismului social, în sensul că nu-l atingeau într-un mod semnificativ, aceasta probabil și datorită trezirii normative a societății însăși, caracterului imanent al normativului, inerției considerabile a acestuia. Această suficiență sau suprasaturație normativă, de sorginte imanentă exclusivă și, din această pricină, contradictorie până la extrem, neancorată deloc în transcendent, nu putea fi funcțională; se

producea o imensă cantitate de *nomos*, dar, dacă putem să zicem așa, „pe stoc”, căci calitatea era îndoielnică. Iată, deci, încă o trăsătură a anomiei greu recunoscutibile din această fază : deficitul calitativ.

3. Situația prezentă

Toate cele spuse până acum dau o explicație asupra disoluției normative care pare să caracterizeze astăzi societatea românească. În spatele efervescenței normative din prima fază post-comunistă se ascundea o anomie cu efect întârziat. Apariția ei era doar o chestiune de timp, de gestație. Restrângerile juridice și judiciare, la început neobservate, sunt acum resimțite de societate, dacă nu ca frustrante, oricum ca derutante : societatea începe să se perceapă pe sine ca fiind prea permisivă. Nu e vorba numai de faptul că autolimitarea juridică/judiciară a creat involuntar noi oportunități infracționale, ci de — în general — folosirea neadecvată a drepturilor (calomnia, procesele de intenție, violența verbală etc.). Pe de altă parte, este o chestiune de percepție socială : de la tabúizarea totalitară a delinvenței s-a trecut — după o perioadă de suspensie voluntară a comentariului, de dezinteres (faza precedentă) — la o veritabilă voluptate pentru informațiile de acest ordin, întreținută — adesea din rațiuni economice — de mai toate mediile de informare. Voluntar sau nu, presa crează imaginea că trăim într-o societate în care — vorba unui personaj dostoievskian — „totul este permis”. Rezultatul : o angoasă socială marcată față de delinvență, dublată de un complex social al justiției. Corupția, violența, infracțiunile din sfera proprietății (înșelăciunea, furtul etc.) nu sunt, firește, fenomene noi, dar ele sunt percepute ca desfășurându-se la nivele epidemiologice extrem de ridicate.

Dincolo de disproporția, posibilă, între imagine și realitate, un lucru pare totuși cert : anume că, sociologic, asistăm la un fenomen în esența lui nou pentru societatea românească. Este ceea ce se cheamă în literatura sociologică *white collar criminality*. Când spun „nou” am în vedere două aspecte : nivelul epidemic și, mai ales, amplitudinea lui, miza acestuia. Redobândirea dreptului la proprietate, cu garantarea lui constituțională, a dus la redistribuirea valorilor sociale, la reierarhizarea lor, la apariția unor mize noi și, desigur, la alte comportamente. Anteriorul drept la folosință avea o singură condiție : cea politică ; el nu era, de fapt, un drept, ci un privilegiu condiționat sever, ceea ce-l făcea extrem de dependent și de limitat (numai o clientelă precisă putea beneficia de el). Dreptul la proprietate nu mai este condiționat și limitat, el nu mai este administrat „din afară” ; capacitatea lui provocatoare, incitativă este considerabil mai mare decât a dreptului de folosință. În aceste condiții, imaginația infracțională a fost și ea puternic stimulată, avându-se în vedere miza socială și posibilitatea democratică (folosința anterioară era un drept de castă, din acest punct de vedere, cu mențiunea însă că el putea fi retras). Corupția, acest fenomen care constituie obsesia prezentului, se înscrie — într-un fel deviat, deformat — în jurul acestor noi oportunități sociale, al acestor mize ispititoare. Ea are, deci, nu numai o dimensiune infracțională patentă, ci și, deopotrivă, una adaptativă social. Cred că, sociologic, fenomenul trebuie văzut în această perspectivă ambivalentă și valorizat ca atare ; adică, pe

cât este de indezirabil, pe atât este de inevitabil. Chestiunea care se pune ține, deci, de nivelul — să-l numesc astfel — admisibil, tolerabil; cu alte cuvinte, mai precis cu vorbele lui E. Durkheim, fenomenul corupției este între anumite limite un fapt social normal; dacă la noi s-a trecut peste pragul normalului și s-a ajuns la patologie ar putea fi un subiect de discuție pentru sociologi. Judecând după reprezentarea socială a amplitudinii fenomenului, corupția se înfățișează ca un cert fapt social patologic; evaluarea corectă are însă nevoie și de alte criterii, de alte informații.

Simptomul anomiei se întâlnește însă și în domeniul violenței, al hetero-agresivității și al auto-agresivității. Sunt în creștere considerabilă atât omuciderile cât și sinuciderile (acestea din urmă, după o scădere considerabilă — de 25% — în anii '90 și '91 față de '89, s-au relansat în '92 la un nivel apropiat de cel din perioada totalitară, anul în curs marcând probabil un record). La noi, în faza actuală, nu funcționează „legea saturației criminale”. Toate acestea sunt, neîndoiește, indicii ale anomiei. Părintele acestui concept este încă o dată confirmat de realitatea socială românească (ipoteza lui Durkheim privind scăderea numărului de sinucideri în perioadele revoluționare sau de război și cea a măririi acestui număr în perioadele de criză economică și socială). Anomia devine, din nefericire, un concept operațional pentru societatea noastră.

GEORGE VOICU